

Kapitel 8: Hermeneutik – magten til fortolkning

Kapitlet tager sit afsæt i en kort gennemgang af hermeneutikkens historie, og dette leder hen til den filosofiske hermeneutik. Hans-Georg Gadamer's filosofiske hermeneutik vil være kapitlets teoretiske platform, når der arbejdes med fænomenet fortolkning og forståelse.

For at forstå, hvordan fortolkninger er præget af noget, vi ikke altid er bevidste om, vil Pierre Bourdieus sociologiske teorier blive anvendt til at få indsigst i, at vi er mere ufri i vores fortolkninger, end vi måske går rundt og tror. Ligesom Bourdieus teorier kan give os en optik til at afsløre magtstrukturer i forbindelse med fortolkningsarbejdet.

Endelig vil kapitlet munde ud i konkrete eksempler på analysemetoder, der kan tages i anvendelse, når der søges forståelse af fortidige tekster. Herunder vil de to perspektiver på Bibelen: blive udfoldet begivenheds- og bevidsthedshistorie. Fortællingen om Den barmhjertige samaritaner vil blive anvendt som et eksempel på analyseobjekt.

Kapitel 9: Hvad er religion?

Indledningsvist præsenteres det teoretiske udgangspunkt for kapitlet. Hensigten er at skabe klarhed over grundlaget for de argumenter, der fremføres og diskuteres, når vi analyserer religion. Med en sådan indsigst bliver vi opmærksomme på vores egen forforståelse af religion, og de muligheder og begrænsninger forforståelsen skaber.

Herefter beskæftiger kapitlet sig med konstruktionen af religion, og hvorledes begrebet genkonstrueres hver gang vi italesætter det. Som baggrund for at forstå dette undersøges forskellen mellem substantielle og funktionelle definitioner af religion. Vi bliver dermed klogere på de problemstillinger, der rejser sig, når vi begrebsligger og kategoriserer menneskelige handlinger.

Endelig vil kapitlet se nærmere på en religionsdefinition af religionshistorikeren Bruce Lincoln. Med denne definition kan religion anskues diskursivt, altså som en særlig sproglig handling, der konstruerer og opretholder specifikke forestillinger om verden.

KAPITEL 8

HERMENEUTIK - MAGTEN TIL FORTOLKNING

BRITTA KORNHOLT

Hver gang vi iagttager et kunstværk, læser en tekst, møder et menneske, så sætter vi en fortolknings- og forståelsesproces i gang. Vi møder altid et andet menneske, en tekst eller et kunstværk med "noget". Det kan være, vi har nogle erfaringer med os fra tidligere. Vi er måske opvokset med et særligt syn på en bestemt gruppe mennesker, fx rockere, politi eller sigøjnere, eller vi har igennem et helt liv fået præsenteret en ganske bestemt måde at være dansker på eller en ganske bestemt måde at være demokrat på, som vi nok ikke altid er så bevidste om, spiller en rolle for os i det daglige. Men når vi sætter gang i de daglige fortolkninger, så kommer alle disse ubevidste overleveringer bag om ryggen på os, og det er dette "noget", vi trækker på, når vi fx fortolker elevernes ytringer i klasserummet eller fortolker en tekst som fx Bibelen eller Koranen.

Hermeneutik er en videnskabelig disciplin, der giver indsigst i, hvad der er på spil i en fortolkningssituation, og indsigterne fra hermeneutikken kan efterfølgende anvendes til kritisk analyse af, om en fortolkning er lodig eller ej. Fortolkninger af tekster skal gribes metodisk an og skal kunne ses efter i sømmene af andre, hvis de skal anvendes i en sammenhæng, hvor der er tale om undervisning og ikke bare en uformel cafésnak. Hvem har magten til fortolkning, og hvem har magten til at definere, om en fortolkning er "god nok"?

Kapitlet vil blive indledt med en kort gennemgang af hermeneutikkens historie og ende i den filosofiske hermeneutik. Hans-Georg Gadamer's (1900-2002) filosofiske hermeneutik vil være den teoretiske platform, vi står på her i kapitlet, når vi skal arbejde med fænomenet fortolkning og forståelse.

Kornholt, Britta (2013): "Hermeneutik - Magten til fortolkning", i: Bogish, Bjørn og Britta Kornholt (eds.): KLM på tværs, Samfundslitteratur, s. 183-198

For at forstå, hvordan fortolkninger er præget af noget, vi ikke altid er bevidste om, vil vi også anvende Pierre Bourdieus sociologiske teorier til at få indsigt i, om vi måske er mere ufri i vores fortolkninger, end vi går rundt og tror. Ligesom Bourdieus teorier kan give os en optik til at afsløre magtstrukturer i forbindelse med fortolkningsarbejdet.

Endelig vil kapitlet munde ud i konkrete eksempler på analysemetoder, der kan tages i anvendelse, når der søges forståelse af fortidige tekster. Herunder vil de to perspektiver på Bibelen, begivenheds- og bevisthedshistorie, blive udfoldet. Fortællingen om *Den barmhjertige samaritaner* vil blive anvendt som et eksempel på analyseobjekt.

Nogle vil mene, at kirkeasyl er udtryk for den næstekærlighedsbefaling, der implicit ligger i beretningen om Den barmhjertige samaritaner. Andre vil mene, at det er en fejlfortolkning at kalde kirkeasyl en næstekærlig gerning. Hvem har magten til fortolkning af, hvad den rette forståelse af næstekærlighed i denne fortælling er, og hvilke konsekvenser der eventuelt skal drages på baggrund af fortolkningen? Billedet er fra en demonstration for de irakiske asylansøgere, der i sommeren 2009 forskansede sig i Brorson Kirke på Nørrebro, inden kirken blev stormet af politiet, og flygtningene anholdt og sendt ud af landet. (Foto).

HERMENEUTIK

Fortolkningslære kaldes også hermeneutik. Hermeneutik kommer af det græske ord *hermeneuein*, der betyder *fortolke, forklare og oversætte*. Hermeneutik kan også beskrives som en udlægning af en tekst eller en mundtlig overlevering. Navnet hermeneutik kommer fra den græske gud Hermes, der var gudernes sendebud. Dette hvert betød, at Hermes ikke blot skulle meddele, hvad guderne sagde, men han måtte oversætte fra gudernes sprog til menneskenes. Hermes måtte ikke lyve, men han kunne ikke altid love at fortælle den fulde sandhed, da en oversættelse ind imellem kan være behæftet med forståelsesspørgsmål.

Oprindeligt blev hermeneutik anvendt af teologer og jurister til at fortolke bibelske tekster og juridiske dokumenter. Man ønskede at udvikle metoder, som kunne bruges til at finde fælles og entydige fortolkninger af, hvordan en given tekst skulle forstås. Dette behov for en systematik i fortolkningen af tekster udvides inden for teologien i 1600-tallet efter reformationen, hvor bruddet med den daværende katolske kirke betød, at udlægninger af Bibelen blev fordelt på flere end en lille teologisk elite inden for den katolske kirkes tradition. Det betyder selvfølgelig ikke, at man ikke har læst og fortolket før i tiden, men hermeneutik som en videnskabelig disciplin bliver især udviklet i kølvandet på reformationen.

I 1700-tallet bliver hermeneutikkens genstandsfelt udvidet, så det ikke kun er autoritative tekster, der tænkes fortolket, men også alle andre tekster. Denne udvidelse hænger sammen med oplysningstidens krav om, at alt skal læses kritisk og i overensstemmelse med fornuften – også Bibelen og de juridiske dokumenter. Med bibelkritikken blev der sat alvorligt spørgsmålstegn ved det at læse Bibelen helt bogstaveligt. Dette var for nogle teologer en befrielse, og for andre blev bibelkritikken begyndelsen på udviklingen hen imod en bibelfundamentalistisk bevægelse.

Bibelfundamentalisme

Tilhængere af denne betegnelse mener, at Bibelen helt igennem er Guds ord. Naturvidenskabens teorier om universets og menneskets opståen stemmer ikke overens med Bibelen, hvilket får bibelfundamentalister til at mene, at naturvidenskaben tager fejl på dette område.

Begrebet fundamentalisme er et kristent fænomen, der opstod i begyndelsen af 1900-tallet som modstand mod den historisk-kritiske metode, som står for en videnskabelig metode, der læser og forstår Bibelen som alle andre historiske tekster. Amerikanske og engelske teologer skrev en lille skriftrække *The Fundamentals* fra 1910-1915, som indeholdt, hvad de betragtede som fundamentale, uomgængelige og indiskutable fakta om kristendom. Sammenfattende kan man identificere fem fundamentale sandheder, som denne kreds mente, kendetegner sand kristendom:

1. Skriften er Guds bogstavelige, ufejlbarlige og åbenbarede ord.
2. Jomfrufødslen er mirakuløs, skal forstås bogstaveligt og garanterer derfor Kristi guddommelige natur.
3. Forsoningen er stedfortrædende og fandt sted gennem Jesu død.
4. Jesus genopstod kropsligt fra de døde, både fortællingen om den tomme grav og tilsynekomstfortællingerne i Ny Testamente er historisk sande.
5. Det er sandt, at Jesus kommer igen, at dommedag er en realitet og er baseret på optegnelserne af vores liv, og at både himmel og helvede er evige steder med belønning og straf.

Kredsen bag *The Fundamentals* blev kaldt fundamentalister, hvilket oprindeligt var et skældsord, men flere tog betegnelsen til sig for at markere, at man stod bag de fem fundamentale sandheder. (Clausen: 2003).

En markant udvikling af hermeneutikken sker med Martin Heidegger (1889-1976), hvis projekt blandt andet er at sætte fokus på, hvem det *jeg*, der fortolker, i det hele taget er, og hvordan det er i stand til at fortolke. Heidegger mente, at mennesket altid er *en væren i verden*, og dermed altid præget af sin historicitet. Vi er bundet til situationen vi står i, til tiden og til historien og dermed begrænset både i vores erkendelse og i vores frihed. Mennesket er præget af en række forudgående meninger, som det nok kan sætte sig ud over én for én, men hver gang det gør det,

er der noget andet, som det ikke får med i sin refleksion over sig selv. Fortolkeren vil med andre ord altid have nogle blinde pletter (Nicolaisen 2007).

Hans-Georg Gadamer bygger videre på denne indsigt om, at man ikke kan sætte sig udover sin historiske situation. Her ender vores korte historiske gennemgang, for med Gadamer bliver den filosofiske hermeneutik udfoldet og skal her i kapitlet være den teoretiske baggrund, vi tager med os ind i analysen af specifikke tekster og situationer fra skolen.

HANS-GEORG GADAMER - FILOSOFISK HERMENEUTIK

For at indkredse, hvad det er, Gadamer mener, er på spil i enhver fortolkningsproces, så vil tre hovedområder fra hans hermeneutiske teori blive udfoldet herunder: *Fordom og forforståelse*, *virkningshistorie* og *horisontsammensmeltning*.

Fordom og forforståelse

Gadamer forestiller sig, at hver gang et menneske møder noget fremmed – en tekst, et maleri eller et menneske – så sættes der gang i en forståelsesproces, som tager afsæt i dette menneske som fortolker. Jeg har måske aldrig mødt en indianer, men jeg har set film og læst tegneserier, hvor indianere optræder, så derfor har jeg allerede en idé om, hvad en indianer er, inden jeg møder én. Jeg har altså et udkast til forståelse, inden jeg møder en konkret indianer. Jeg har noget med mig fra min historie, som kommer i spil i mødet med det fremmede.

Det samme gør sig gældende med fx en bibeltekt. Inden jeg skal læse et uddrag af teksten, har jeg en idé om, hvad Bibelen er for en bog. Jeg har måske læst nogle udvalgte tekster før, ligesom jeg har en mening om, hvorvidt den er til gavn eller til skade – afhængigt af, hvordan denne bog er blevet omtalt i mine omgivelser. I konkrete situationer i skolen vil jeg ligeledes, inden jeg vælger at handle over fx en urolig elev i klasserummet, have en mening om, hvad der skal til og hvorfor. Vores fortolkningsprocesser starter aldrig på bar bund – de bygger på dét, vi i forvejen har fået ind på vores bevidsthedsmæssige lystavle. Vi

har måske fra medierne eller på lærerværelset hørt historier om børn fra romafamilier, der ikke er fagligt stærke til fag som dansk og matematik, og som ikke bliver bakket op i deres lektielæsning hjemmefra. Jo oftere vi hører dette, uden at det bliver modsagt eller problematiseret, des nemmere udvikler det sig til en ubevidst fordom, som i værste fald kan betyde, at man, uden at være klar over det, ikke forventer sig noget særligt af det nye barn i klassen med romabaggrund, og dermed ikke ser, hvilke styrker og ressourcer barnet bringer med sig ind i klasserummet.

Gadamer forsøger at forstå og give et bud på, hvad vores fortolkning af både tekster og situationer er styret af. Gadamer kalder det, vi møder ”det fremmede” med fordom og forforståelse. Fordom skal forstås neutralt i den forstand, at det alene betyder at fælde dom på forhånd. Og dette gør vi hele tiden på alle områder. Fordomme udgør vores forforståelse forstået på den måde, at vi altid fortolker det, vi ikke kender ud fra det, vi kender.

Begreberne fordom og forforståelse anvendes for at pointere, at menneskets erkendelse er af historisk og relativ karakter. Den er foreløbig. Et meget kendt citat fra Gadamer's *teori* lyder således: ”*Det er en fordom at tro, man ingen fordomme har*” (Jensen 2005:106). Forforståelsen er den forudgående forståelse, man har af det fortolkede objekt, og som ligesom fordommene ideelt set skal gøres gennemsigtige. Den professionelle fortolker skal kunne identificere sine egne fordomme og forforståelser for at kunne træffe beslutning om en professionel handlemåde i situationen. ”*Al rigtig fortolkning må beskytte sig imod vilkårlige indfald og mod de begrænsninger, der skyldes upåagtet vanetænkning, og rette blikket mod selve sagen [...]*” (Gadamer 2004: 254). Hvorvidt dette er muligt, er naturligvis til diskussion.

Virkningshistorie

Hermeneutik er en disciplin, der først og fremmest kalder på bevidstheden om den hermeneutiske situation. En situation er ikke en objektiv genstand, men noget man står midt i og er en del af. Enhver tekst eller situation kan ikke undgå at blive tolket på baggrund af den virkningshistorie, teksten eller tidligere fortolkninger af konkrete situationer har

og har haft. Gadamer mener, at den måde, hvorpå vi tænker, handler og lever, ikke er løserevet fra, hvad andre har tænkt, og hvordan de har handlet og levet før os. Vi er påvirket af historien og den tradition, vi er vokset op med, men vi er samtidig også med til at påvirke historien og udvikle den (se kap. 7).

Derfor skal læseren også forholde sig til virkningshistorien som et fortidigt spørgsmål, der pludselig blander sig og har indflydelse på vores nutidige fortolkninger og forståelser af virkeligheden. Gadamer hævder altså, at man aldrig vil tabe sin rodfæstethed i historien (se kap. 2)

Horisontsammensmeltning

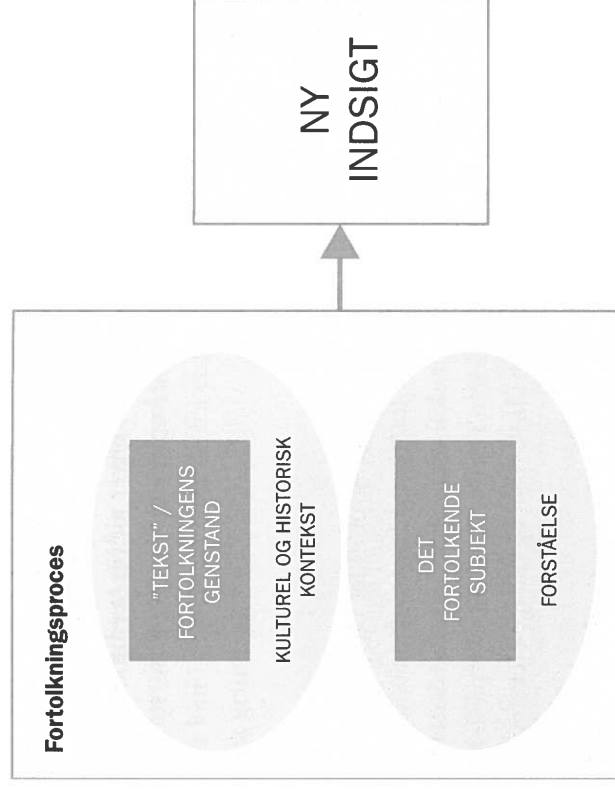
Forståelse forudsætter engagement – man må være interesseret i at forstå tekstens budskab og gå til teksten for at få noget at vide. Gadamer mener, at alle tekster har noget han kalder *Wahrheitsanspruch* (krav på sandhed). Enhver tekst siger noget om ”noget” med krav på at sige noget sandt om dette ”noget”, og at forstå teksterne er at forstå tekstens sandhedskrav. Fortolkeren skal altså turde kigge ud over sin egen lille horisont og lade egne fordomme og forforståelser blive udfordret i mødet med teksten eller mennesket. Fortolkeren skal oprigtigt ville finde frem til meningen med teksten eller udsagnet. Derfor kan man ikke stille vilkårlige spørgsmål eller spørgsmål umiddelbart hentet fra egen erfaring til en korantekst eller et fremmed menneske fra fx Japan. Fortolkes en korantekst eller en japaners udsagn udelukkende på baggrund af egne erfaringer eller med henblik på, om den er anvendelig for ens egen eksistensforståelse, så er der tale om misbrug af teksten eller japaneren, og der er tale om etnocentrisme (se kap. 6 og 7). I den forståelsesmæssige interaktion, som udspringer af en hermeneutiske cirkulation af spørgsmål og svar, forenes sag og fortolker – og denne forening kalder Gadamer *horisontsammensmeltning*. Denne horisontsammensmeltning er idealscenariet for en vellykket hermeneutisk proces.

Forståelsesprocessen

Forståelsesprocessen består i Gadamer's filosofiske hermeneutik af tre aspekter, der tidsmæssigt forholder sig til det bagudrettede (fortid), det nutidige (nutid) og det fremadrettede (fremtid). Forståelsesprocessen

hos Gadamer tager altid sit afsæt i fremtiden, da det er det, mennesket er rettet imod. Det vi forsøger at forstå, eksisterer ikke i et tomrum, men er en del af den historiske virkelighed og må betragtes som *virkningshistorien*. Vi må altså forholde os til fremtiden på baggrund af fortiden. Får vi disse tidsfaser bundet sammen, så kan vi i nutiden møde teksten, fenomenet eller personen, vi ønsker at forstå, med en *forforståelse*.

Vi kan kun komme frem til en forståelse af virkeligheden via en fortolkningsproces, der tager form som en cirkel af spørgsmål og svar. Både fortolkeren og dét, der fortolkes, er genstand for forandring i dette møde. Den, der tolker en tekst, og den tekst, som skal tolkes, deltager i en slags spil. Dette spil er naturligvis ikke forudsætningsløst, men altid præget af tradition og virkningshistorie (se figur 1). Virkningshistorien ændres ved mit nye fortolkningsudkast – og det kan have store konsekvenser, især hvis jeg sørger for, at mine fortolkningsudkast bliver videreformidlet. Martin Luthers 95 teser blev offentliggjort på indgangsdøren til kirken i Wittenberg i 1517, og denne aktion blev startskuddet til en lang disput mellem Luther og repræsentanter for den katolske kirke i renæssancen. Luther var et barn af renæssancen, og derfor gik han til kilderne (*ad fontes*, som mottoet lød i renæssancen) for at søge forståelse for, hvordan mennesket bliver frelst. Han møder de gamle paulinske tekster med sine fordomme og forforståelser, som han ønsker at sætte i spil for at blive klogere på teksten og kirkens lære, og det er i denne fortolkningsproces, han oplever, at han smelter sammen med teksten. Der sker således en horisontsammensmeltning, for nu at blive i Gadamer terminologi. Og da Luther først har fået øje på indholdet i Rom. 1,17 og Gal. 3,6-7 afviser han gerningsretfærdighed under henvisning til Paulus med særlig reference til disse to skriftsteder. De læsninger, der kom ud af denne konkrete fortolkningsproces, er foranderlige og situationsafhængige og er løbende blevet ændret over tid. Således er Luthers 95 teser løbende blevet diskuteret og har sat sig spor i både teologi og samfundsopbygning som en del af virkningshistorien (se kap. 6 og 7).

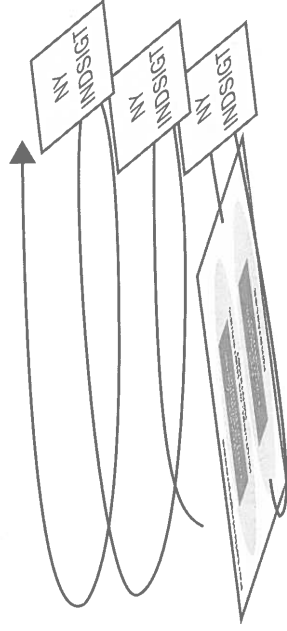
Figur 1.

Modellen ovenfor beskriver fortolkningsprocessen som et møde mellem en fortolker, der møder genstanden for fortolkningen (en tekst, en situation, et fremmed menneske, et maleri m.m.). På baggrund af bevidstheden om egen forforståelse og viden om "den andens" kulturelle og historiske kontekst kan der stilles spørgsmål, som vil give fortolkeren ny indsigt i den tekst, det menneske eller det maleri, der fortolkes. Den nyerhvervede indsigt, som Gadamer kalder horisontsammensmeltning, vil starte en ny runde af spørgsmål, som igen vil tage sit afsæt i fortolkerens forforståelse, der nu ideelt set er korrigeret. Viden om den fortolkende genstands kulturelle kontekst og historie vil ligeledes være dybere, så der kan stilles mere specifikke spørgsmål til teksten, mennesket eller maleriet. Den nyerhvervede indsigt vil starte en ny runde af spørgsmål – og sådan fortsætter processen derudaf. Gadamer fortolkningsprincip er grundlæggende dialogisk, og forståelsen opstår i en "samtale" mellem læser og tekst. Spørgsmålene går altid forud for svarene.

Denne fortolkningsproces kaldes den hermeneutiske cirkel eller som herunder spiral for at understrege, at processen ikke bare kører i ring, men udvikles og forandres. Man bliver aldrig færdig med at fortolke teksterne. Hver generation må komme med en ny for forståelse og en ny horisont.

DEN HERMENEUTISKE SPIRAL

Man vender igen og igen tilbage til udgangspunktet og starter forfra med nye forudsætninger. Helheden forstås ud fra enkeltdelene, og enkeltdelene ud fra helheden. Derfor skal man undersøge fx tekstens detaljer, så man kommer til at se teksten i et nyt lys og får øje på flere detaljer, som skal undersøges. Man må læse frem og tilbage i teksten for at få detaljerne på plads.

Figur 2.

Man forstår teksten ud fra de spørgsmål, man stiller til den. Man har en forventning om, hvad det er, teksten kan svare på, men måske er man helt galt på den og stiller de forkerte spørgsmål, som teksten ikke har mulighed for at svare på. Eksempelvis er det ikke muligt at finde et konkret svar på, om Bibelen går ind for organdonation, eller i Koranen at finde konkret svar på, om kvinder må gå med cowboybukser og have læbestift på i moskeen. Der er nogle spørgsmål, en tekst kan svare på, og andre den ikke kan svare på. For at svare på disse spørgsmål inddra-

ger kristne og muslimske teologer andet traditions-gods - for muslimske teologer fx *hadith* og for kristne teologer fx kirkefædre som Augustins eller Luthers skrifter - og fortolkningen vil afhænge af, hvilken teologisk grundholdning den pågældende teolog har. Disse grundholdninger kan i princippet spænde fra et fundamentalistisk til et liberalteologisk grundsyn.

Hadith

Alt, hvad profeten Muhammed har sagt og gjort, kaldes *sunna*. Det er igennem Koranen og *sunna*, at muslimer afgør, hvad den rette handling er. *Hadith* er rapporter, der indeholder, hvad profeten Muhammed har sagt og gjort, mens han levede. Nogle lærde rejste i 700-800-tallet rundt og indsamlede *hadith* og vurderede, hvilke der var ægte. Denne indsamlingsproces ligner den indsamlingsproces, kristne ledere foretog i 300-400-tallet inden fastlæggelsen af den bibelske *kanon* (kanon er betegnelsen for den samling af tekster, kirkens ledere fastsatte som udtryk for den rette lære og tro). Bukhari og Muslim, som er navnene på to *hadith*samlinger, er anerkendte af de fleste muslimske grupperinger.

Gadamer ønsker med sin hermeneutiske filosofi at skabe en større opmærksomhed omkring de overordnede principper for fortolkning. Når vi trækker på Gadamer's filosofiske hermeneutik i forbindelse med de daglige fortolkningsprocesser, læreren står i, så er det for at skabe opmærksomhed og bevidsthed om egne forudsætnings indflydelse på fortolkning af situationer i skolen eller af tekster, der inddrages i skolens undervisning.

PIERRE BOURDIEU - MAGTEN TIL FORTOLKNING

Gadamer opererer ikke med et magtbegreb i sin filosofiske hermeneutik. Vi vil derfor supplere hans teori med den franske sociolog Pierre Bourdieu (1930-2002), der giver et bud på, hvordan magtaspektet influerer på vores fortolkninger af både tekster og situationer i skolen. Bourdieu undersøger som oftest populationer og grupper af mennesker, men her vil hans teori også blive anvendt på den enkelte fortolker, ligesom vi

vil tillade os at trække en parallel mellem forskeren i Bourdieus teori og fortolkeren af dagligdagssituationer.

Bourdieu er optaget af afdækning af forskerens videnskabelige ubestemthed for at undgå, at forskerens ureflekterede holdninger projiceres over i det undersøgte (Bourdieu og Wacquant 1996: 60). Fortolkeren (forskeren) bør gøre sig bevidst om sin egen baggrund, og dermed sin tilgang til analyseobjektet, for at kunne frigøre sig fra normer, holdninger og fordomme, som er indlejret i mennesket, og som forhindrer forskeren i at afdække skjulte sociale mekanismer. De spilleregler, der gælder inden for et særligt forskningsfelt, kalder Bourdieu *doxa* (fra græsk og betyder formodning eller tro). *Doxa* kan sammenlignes med begrebet *paradigme*, der er betegnelsen for en samling af opfattelser og argumenter, der deles af en gruppe forskere inden for samme forskningsfelt. *Doxa* kan udvides til at gælde inden for andre sammenhænge end forskningsmiljøet. Det er de uskrevede regler for, hvad der er rigtigt og forkert i et bestemt felt – fx på et lærerværelse eller i et fortolkningsfællesskab i en kirke eller moske. Det er altså samme ærinde Bourdieu og Gadamer er ude i: At fortolkeren skal være bevidst om sine egne forforståelser og fordomme, men hos Bourdieu suppleres det med bevidsthed om egen magt og position.

Bourdieu benytter sig af forskellige begreber, der er vævet ind i hinanden, og som ikke kan forstås uafhængigt af hinanden. Herunder vil de centrale begreber kort blive skitseret, så de kan anvendes i det videre fortolkningsarbejde.

Felt

Et samfund består af en række mindre sociale rum. Sådan en scene, arena eller mikrokosmos kalder Bourdieu et *felt*. Kært barn har mange navne. Man kan tale om skolens felt, uddannelsessystemets felt, arbejdsmarkedets felt, folkekirkens felt, Islamisk Trossamfunds felt osv. Inden for hvert felt findes en række sociale relationer, som hierarkisk struktureres og positioneres i forhold til hinanden, alt efter fordelingen af magt og ressourcer i det pågældende felt. Eksempelvis kan det at være tosproget være en magtfaktor i ét felt, men en belastning i et andet felt. Felter er forholdsvis autonome arenaer, hvor der hersker særlige

normer og værdier. Hvert felt indeholder også regler for det, Bourdieu kalder *doxa* – altså hvad der er rigtigt og forkert. Inden for feltet vil man sørge for at socialisere nytilkomne ind i *doxa* – fx sikre samme syn på homoseksualitet, alkohol eller sikre samme adfærdsnormer i forbindelse med afvikling af møder.

Kapital

Inden for ethvert felt er man positioneret efter, hvilke ressourcer man besidder. Bourdieu bruger begrebet *kapital* til at beskrive dette. Bourdieu arbejder med tre grundlæggende former for kapital; økonomisk kapital (materielle ressourcer), social kapital (den værdi man har qua sine sociale netværk og medlemskab af forskellige grupper) og kulturel kapital (dannelse, uddannelse og sproglige kompetencer) (Broadly 2000: 453).

Derudover opererer Bourdieu med *symbolsk kapital*, som er anerkendelse. De tre kapitalformer bliver til symbolsk kapital, når de anerkendes som legitim værdi af de andre aktører i feltet. Den i feltet med mest symbolsk kapital er den, der vil have mest agtelse, magt og indflydelse. På et lærerværelse vil man således ofte kunne identificere dem, der har mest symbolsk kapital, ved systematiske observationer af lærerrådsmøder, hvor man registrerer, hvem der får taletid, hvad der siges, hvordan det modtages og endelig, hvad udfaldet af en eventuel afstemning bliver.

Kapitalbeholdningen videreføres til næste generation ved en social reproduktion. Børn fra ressourcestærke familier ejer netop denne kapital, fordi deres forældre har investeret i at lære deres børn de færdigheder, der skal til for at begå sig i feltet. Børn, der har været slæbt med til generalforsamling i forældrenes tennisklub eller i boligforeningen, er således langt bedre rustet til selv at skulle begå sig i dette felt senere i livet end det barn, der aldrig har været med til sådanne formelle forretningsmøder (Bourdieu og Wacquant 2002: 86).

Habitus

De erfaringer, summen af viden og de ressourcer (kapital) et menneske får gennem sin opvækst i forskellige felter, indlejres i en bestemt livsstil,

som kaldes *habitus* i Bourdieus begrebsapparat. *Habitus* er en form for internaliseret smag eller præference, som styrer menneskets liv. Det betyder, at menneskets forhold til omverdenen er kropsligt funderet, da *habitus* virker under bevidsthedens og sprogets tærskel. Det er et teoretisk begreb, der kan kaste lys over, hvordan børn fra forskellige miljøer møder fx skolen forskelligt, og hvordan nogle miljøer bedre end andre miljøer har gearret deres medlemmer til at begå sig i skolens normsæt. *Habitus* kan sammenfattende oversættes med værdi- og normsystemer, kulturelle vaner og holdningssystemer, som man kropsligt har ”inde under huden” og reagerer på og med i tilfælde af konflikt mellem to forskellige værdisystemer (se kap.10 og 11). Når Bourdieu taler om *habitus*, har han ikke fokus på det enkelte menneske, men på de mentale strukturer og adfærdsmæssige handlemønstre, der bliver inkorporeret i den gruppe, der lever under samme vilkår.

Symbolsk vold

Et eksempel på en magtform, der kendetegner det moderne samfund, er *symbolsk vold* i uddannelsessystemet. Ifølge Bourdieus teori er det dem i uddannelsessystemet, der er i besiddelse af meget kapital (særligt kulturel kapital), der har de bedste muligheder for at begå sig deri. Skolens forventninger til adfærd og faglig kunnen kommer elever fra middelklassehjem i møde, og elever fra hjem uden uddannelsestraditioner må indstille sig på en omstilling til nye normer. Dette er ikke et krav, der er tydeligt formuleret noget sted, men det er de ubevidste forventninger, der ligger til enhver elev, inden det træder ind i skolens 1. klasse. Skolen er i høj grad dén instans i det danske samfund, der besidder definitionsretten. Den definerer og formidler, hvordan vi skal opleve og kategorisere verden. Den lærer os, hvad vi skal kalde, det vi ser, og den videreformidler et sæt af betydninger, der får os til at fortolke og forstå verden, som om der kun findes denne ene forståelse. Det er den dominerende klasse, der ubevidst formidler sin klasses orden som en almen orden, der gælder alle. Derfor kan man med Bourdieu i sin teoretiske bagage hævde, at enhver aktør i en skolesammenhæng skal lægge sig i selen og gøre disse mekanismer tydelige både for sig selv og sine omgivelser (Mottelson 2010: 46).

Følgende cases er eksempler på, hvordan man i en skolesammenhæng kan komme til at befinde sig midt i et fortolkningsdrama, hvor magten til fortolkning får konsekvenser for enkelte elever:

I 8.a går Ali, hvis forældre er muslimer. På den nyligt overståede lejrskole gik det op for klassen, at Ali drikker øl med sine venner i weekenden. Det fik flere af klassekammeraterne til at hævde, at Ali ikke er rigtig muslim, for muslimer må ikke indtage alkohol.

I 7.c går Anders, der jævnligt kommer i folkekirken. Anders har kun gået i klassen i et halvt år. I et frikvarter gik det op for en gruppe af Anders' klassekammerater, at Anders' far er bøsse. Denne oplysning reagerede de på ved at opfordre ham til at holde op med at synge i folkekirkens gospelkor, fordi Bibelen og dermed kirken mener, homoseksualitet er en synd, så han gjorde sig selv til grin ved at blive ved med at deltage i arrangementer i kirken.

Med Bourdieu suppleres Gadamer med magtaspektet, som jo også er på spil i enhver fortolkningsammenhæng. Når en dreng med muslimske forældre får at vide af sine klassekammerater, at muslimer ikke må drikke alkohol, så er det fordi, der er nogen i drengens klasse, der påtager sig både definitionsretten over, hvem drengen er (hans forældre er muslimer, så det er han nok også), samt fortolkningsretten over, hvad muslimer må (nemlig afstå fra at indtage alkohol). Der findes mange måder at være muslim på, men her i denne gruppe af elever er der en fælles antagelse af, hvad ret muslimsk handlemåde er. Når en dreng får at vide, at homoseksualitet er noget Bibelen og dermed kirken er imod, så beror det på en særlig fortolkning af de bibelske tekster. I begge cases er udlægningerne af Bibelen og Koranen udtryk for et fundamentalistisk skriftsyn og en konservativ fortolkning af disse, hvilket eleverne nok ikke er helt bevidste om. Bourdieus teorier kan ikke anvendes til at afgøre, hvem der har ret i deres fortolkning af islam eller kristendom, men de kan anvendes til at identificere, hvad der er på spil i det sociale felt, klassen, og hvordan det sociale spil også handler om fortolkning af virkeligheden.

Gadamer teori er ikke specielt møntet på den konkrete tekstanalyse eller situationsanalyse. Hans ærinde er tværtimod af ontologisk karakter, dvs. han vil undersøge det særlige ved menneskets væren og forståelse af verden. Gadamer mener dog, at tekstanalysen kan være et godt udgangspunkt for at opnå selvforståelse, så man på en måde opkvalificerer sine forforståelser og fordomme om en tekst, inden man ytrer sig om den og handler på baggrund af den. Derfor vil næste skridt i dette kapitel være præsentation af konkret hjælp til analyse af fortidige tekster.

FORTOLKNING AF FORTIDIGE TEKSTER – KORANEN OG BIBELN

Hvordan skal man gribe en fortolkning af en værdibåret tekst som Bibelen og Koranen an? Det vil der være rigtig mange bud på. I dette afsnit er formålet at give nogle bud på, hvad der med fordel kan iagttages og undersøges i en fortolkning. Først og fremmest er man nødt til at stoppe op ved noget ret grundlæggende, nemlig hvilke grundlæggende regler, der gælder for fortolkningskunsten på en videregående uddannelse. Fortolkning er en fortløbende proces, hvor deltagerne hele tiden bekræfter, korigerer og modsiger hinanden. Derfor skal en videnskabelig artikel eller en videnskabelig opgave altid forsynes med noter og litteraturhenvisninger, så man som læser kan tjekke de fremgangsmåder og kilder, forfatteren har brugt. Det skrevne bliver en del af fortolkningsfællesskabet, og dermed en del af den virkningshistorie, der påvirker den videre fortolkning. Man skal være bevidst om, at man finder sig i en bestemt historisk situation og i et bestemt fortolkningsfællesskab (felt), hvor bestemte præmisser tages for givet (doxa). Der vil være fortolkningsfællesskaber, hvor præmissen er, at alt i Bibelen eller i Koranen er at betragte som Guds uforfalskede ord og skal tages bogstaveligt. Men det kan aldrig være udgangspunktet for tekstfortolkning i en dansk folkeskole eller på en videregående uddannelse. Her er det de grundlæggende videnskabelige metoder som empiri, logik og hermeneutik, der skal tages i anvendelse. Det man siger, skal kunne begrundes i det, der faktisk står i teksten. Det skal kunne observeres af andre

(empiri). De udsagn, man kommer med, skal være sammenhængende og uden selvmodsigelse (logik). Man skal forholde sig kritisk til, hvordan egne fordomme og forforståelser kan spille ind på læsningen, ligesom man skal have kendskab til tekstens tilblivelsesunivers (hermeneutik).

Inden man går i gang med analyse af en specifik tekst som Bibelen, er det vigtigt for fortolkeren at afklare, hvad det er for en slags kilde, han eller hun skal i gang med at læse og fortolke.

Begivenheds- og bevidsthedshistorie

Består Bibelen af historier eller historie? Er Gammel Testamente en kilde til Israels historie eller en kilde om jødisk tænkning i hellenistisk tid? Er Ny Testamente en historisk kilde om Jesu liv, eller en konstruktion af Jesu liv skrevet i lyset af troen på ham som Guds søn? Det perspektiv, man lægger ned over teksten, vil naturligvis være afgørende for, hvilket resultat af læsningen man får.

Inden for forskningen i Gammel Testamente er der to positioner, der står skarpt over for hinanden. Den ene position tillægger Gammel Testamente en *begivenhedshistorisk betydning*. Her tager man kronologien i Gammel Testamente for pålydende og læser teksterne som historiske begivenheder (dog er de første 11 kapitler i 1. Mosebog som regel undtaget – de læses som myter og kaldes urhistorien). Den anden position tillægger teksterne *bevidsthedshistorisk betydning*. Her læser man teksterne som udtryk for, hvad forfatterne og deres medredaktører har fundet væsentligt i deres samtid. De forskere, der udformede denne tilgang i slutningen af 1980'erne og starten af 1990'erne, kaldes *Københavnerskolen*. Det skabte stort røre, at forskerne satte spørgsmålstegn ved, om udvandringen af Ægypten havde fundet sted, og at de fremstillede Kong David og Salomon som sagnkonger uden rod i virkelighedens verden. Deres ærinde var ikke at sætte spørgsmålstegn ved teksternes eksistentielle betydning for læserne, men at læse teksterne som litterære konstruktioner og som religiøse tekster – ikke historiske kilder. Dermed udfordrede de doxa indenfor forskningen i Gammel Testamente. Man kalder også de to positioner for et udtryk for minimalisme og maksimalisme.